

*Н. П. Мещерякова,
кандидат педагогічних
наук, доцент
Криворізький державний
педагогічний університет*

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Мещерякова Н. П. Морально-етичний аспект вивчення біографії письменника на уроках літератури.

В статті аналізується проблема вивчення біографії та творчого шляху письменника в сучасній школі, обґрунтовуються умови морально-етичного розвитку учнів в процесі вивчення біографії. Визначаються основні методичні прийоми та форми вивчення біографії письменника на уроках зарубіжної літератури.

Ключові слова: біографія, життєвий та творчий шлях письменника, духовний світ, етика, моральність, морально-етичний розвиток учнів, методичні прийоми та форми.

Мещерякова Н. П. Морально-этический аспект изучения биографии писателя на уроках литературы.

В статье анализируется проблема изучения биографии и творческого пути писателя в современной школе, обосновываются условия морально-этического развития учащихся в процессе изучения биографии. Определяются основные методические приемы и формы изучения биографии писателя на уроках зарубежной литературы.

Ключевые слова: биография, жизненный и творческий путь писателя, духовный мир, этика, моральность, морально-этическое развитие учеников, методические приемы и формы.

Meshcheriakova N. P. The moral and ethical aspect of studying the biography of a writer in literature lessons.

The article analyzes the problem of studying the biography and career of the writer in a modern school, substantiates the conditions of moral and ethical development of students in the process of studying biography. The basic methodological methods and forms of studying the biography of the writer in the lessons of foreign literature are determined.

Key words: biography, life and career of a writer, spiritual world, ethics, morality, moral and ethical development of students, teaching methods and forms.

Постановка проблеми. В Україні відбувається бурхливий процес розвитку сучасної української школи. Міняються програми

з літератури, з'являються нові автори та художні твори. Учителю літератури у цьому складному процесі мають допомагати специфічні особливості літератури як мистецтва слова, а саме її морально-етична сутність та естетична природа. Література, безсумнівно, має свій пізнавальний, розвиваючий вплив та виховує учнів. Таким чином, роль літератури, а особливо вивчення біографії письменника значно зростає.

Коли ми кажемо про виховний вплив літератури на учня, ми маємо на увазі різні грані виховного процесу: моральні, етичні, естетичні, громадянські тощо. Складна проблема формування морально-етичних якостей учнів особливо актуальна в наш час. Тому необхідність привертати увагу до моральної позиції письменника, його поглядів на суспільство, людину, мистецтво є об'єктивною і важливою. Духовний світ письменника, який учень пізнає через вивчення його біографії та творчого шляху, може стати для нього взірцем або, навпаки, навчити не робити в житті помилок.

Нарешті, саме особа митця є системотворчим фактором, який об'єднує різні складники художнього твору в єдине ціле.

Як було зазначено, вивчення біографії письменника у шкільному курсі літератури є важливою і актуальною проблемою сьогодення. «Необхідність розгляду біографії письменника сприймається вчителями-практиками майже як методична аксіома, без нього вони зазвичай не переходять до вивчення творів письменників. І якби хтось зараз висунув тезу про можливість вивчення літератури взагалі без розгляду біографічних відомостей про письменників, то, швидше за все, він викликав би на себе вогонь критики» [2, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення біографії та творчого шляху письменника в школі була предметом дослідження вчених В. М. Дробота, І. Є. Каплан, Є. Пасічника, Б. Степанишина; методистів О. Демчик, С. Кравчук, Л. Овдійчук, С. Привалової, яким належать розробки вивчення життєвого та творчого шляху письменника.

Мета статті — теоретично обґрунтувати умови морально-етичного розвитку учнів у процесі вивчення біографії письменника на уроках літератури.

Виклад основного матеріалу. В сучасній методиці ведуться жваві дискусії навколо того, що є найбільш важливим: виховні чи дидактичні завдання розгляду біографії. Деякі методисти схиляються в бік дидактики, тобто більше уваги приділяють не виховному, а навчальному, дидактичному аспектові такого вивчення. Ю. І. Ковбасенко наполягає на тому, щоб дидактична функція розгляду біографії пись-

менника збігалася з виховною, що часто й буває на практиці, адже їх диференціація є суто умовною і застосовується перш за все задля зручності наукового розгляду: учні свідомо або підсвідомо, прямо чи опосередковано сприймають якісь особистісні риси, світовідчуття, погляди письменника тощо. Попри те, що питома вага виховного спрямування уроків літератури, як було зазначено вище, зараз дещо поступилася спрямуванню дидактичному, виховний потенціал вивчення предмета залишається надзвичайно високим: навряд чи в циклі шкільних дисциплін знайдуться предмети, виховна спроможність яких дорівнялася б йому. «Якими ще засобами вчитель може збагатити школярів духовними надбаннями людства і водночас уберегти їх від усього негативу, як не засобами художнього слова, вистражданого під час духовного поступу всього людства» [2, с. 4].

Таким чином, розділяти виховний та дидактичний аспекти вивчення біографії письменника на уроках літератури є недоцільним.

Намагатися аналізувати літературний твір без розгляду життєвого та творчого шляху письменника як з наукової, так і з методичної точки зору недоречно, тому, що біографія — це важливий фоновий матеріал для розуміння творчості, її знання допомагає учням поглибитися в літературний твір і зрозуміти авторську позицію. Б. Степанишин наголошує, що «висококваліфікований вдумливий читач може пізнати особистість письменника — його світогляд, мораль, уподобання, характер, вдачу, ставлення до природи і суспільства та інші грані з самих його творів» [3, с. 179]. Однак учень іще не має досвіду читання художніх творів, тому для нього потрібне спеціальне вивчення біографії письменника, що і пропонує державна програма з літератури.

Треба зазначити, що у сучасній науці зміст категорії «моральності» недостатньо з'ясований. Проблема морально-етичного розвитку розглядається в філософській, психологічній, педагогічній літературі. Наукові погляди на мораль, етику, моральність можна знайти в роботах відомих філософів: Демокрита, Епікура, Е. Канта, В. Гегеля, Ж.-П. Сартра та інших; психологів: В. Чудновського, Т. Снегирьової, Л. Виготського, Л. Анциферової, О. Реан, О. Славської, Д. Фельдштейна та інших; педагогів: К. Ушинського, В. Сухомлинського, Г. Ващенко тощо.

Доктор психологічних наук, директор інституту проблем виховання І. Д. Бех визначає чотири фундаментальні рівні морально-духовного зростання людини.

1. *Базовий* (субстанційний) рівень розкриває першопричину морально-духовного зростання, якою виступає емоційне переживання

як спонукальна клітинка морально-духовної свідомості та самосвідомості.

2. *Структурний рівень* визначає єдність емоцій і різного роду предметності (змістовності). На цьому рівні можливий зв'язок емоційних переживань із гуманістичними цінностями суспільства і перетворення їх внаслідок цього на власні морально-духовні надбання особистості.
3. *Темпоральний рівень* утверджує лінійність та циклічність морально-духовного розвитку особистості. Показником даного розвитку виступає вчинок, йому має бути властиве лінійне розгортання і циклічне функціонування, тобто закріплення і різноманітних міжособистісних ситуаціях.
4. *Особистісний рівень* розкриває прогресивні зміни морально-духовних актів за допомогою включення рефлексії (мислення, спрямованого на мотивацію вчинку) та волі суб'єкта. На цьому рівні особистість діє вільно і морально відповідально [1, с. 3].

Виходячи з наукової класифікації рівнів морально-духовного зростання особистості, було розроблено критерії оцінювання рівня морально-етичного розвитку учнів в процесі вивчення життєвого та творчого шляху письменника.

Низький рівень. Учень мало знає про біографію письменника, її значення для розуміння творчості митця, не виявляє зацікавленості проблемою. Характеризується відсутністю моральних цінностей, відсутністю мотивації до проникнення у власний внутрішній світ, неадекватністю самооцінки, слабкістю власного «я», тривожністю.

Середній рівень. Учень намагається знати біографію митця, розуміти її значення для аналізу творчості, хоча особистого зацікавлення цими питаннями не виявляє. Характеризується невисоким рівнем сформованості моральних якостей, середнім рівнем сформованості морально-етичної відповідальності, самовпевненістю, що іноді граничить з упертістю, відсутністю моральної інтуїції.

Достатній рівень. Учень знає загальні відомості з біографії митця, розуміє значення біографії для аналізу творчості. Характеризується достатнім рівнем морально-етичної рефлексії (здатністю до швидкого розуміння моральних і аморальних аспектів поведінки), гнучкістю мислення, достатнім рівнем сформованості морально-етичної відповідальності.

Високий рівень. Учень цікавиться духовним світом митця, його творчістю, має високий рівень умінь і навичок роботи з біографією

письменника, використовує знання біографії під час аналізу творчості. Характеризується сформованістю морально-етичної відповідальності, високою рефлексивністю, сформованими морально-етичними цінностями, високою нормативністю поведінки, високим рівнем співчуття. Учень дає моральну оцінку оточуючим явищам і вчинкам, має моральну інтуїцію.

Обсяг і структура біографічних відомостей про письменника докорінно відрізняються на пропедевтичному (5–7 класи) і систематичному (7–12 класи) етапах навчання. Передовсім, потрібно враховувати психолого-вікові особливості школярів. На пропедевтичному етапі використовується біографічна довідка, або лаконічна біографічна розповідь. На систематичному ж етапі навчання життєвий і творчий шлях письменника розглядається в органічному взаємозв'язку.

В якості прикладу наведені фрагменти уроків з морально-етичного розвитку учнів у процесі вивчення життєвого та творчого шляху Дж. Байрона у 9 класі, які сприяють вирішенню важливих проблем загального та літературного розвитку учнів, а саме: стимулюють інтерес до уроків вивчення біографії митця та його творів загалом; створюють умови для морально-етичного розвитку учнів; виховують культуру спілкування.

Морально-етичний розвиток учнів у процесі вивчення життєвого та творчого шляху Джорджа Байрона у 9 класі

Тема уроку	Тип уроку	Форми вивчення життєвого та творчого шляху митця	Показники морально-етичного розвитку
Життєвий шлях лорда Байрона і його ліричний світ. <i>Чужий я в цьому світі лжжі. ... Дж. Байрон</i>	Урок вивчення біографії. Урок-презентація	<ul style="list-style-type: none"> • Виразне читання вчителем вірша «Хотів би жити знов у горах. . . » • Навчальна гра «Заочна мандрівка»: монологи Байрона у різні періоди його життя: Монолог 1. Дж. Байрон у дитинстві. Монолог 2. Дж. Байрон і його освіта. Монолог 3. Подорожі Байрона.	Морально-етичні цінності (компонент, що синтезує світогляд, інтереси й ідеали учня)

		<p>Монолог 4. Байрон — член парламенту.</p> <p>Монолог 5. Дж. Байрон в еміграції.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Робота з портретом роботи Е. Делакруа. • Прослуховування фрагменту симфонії № 3 А. Буша. • Проблемне запитання: «Що є предметом освітування поета?» 	
«Світова скорбота» та втеча від світу в ліриці Байрона.	Урок аналізу лірики. Комбінований урок	<ul style="list-style-type: none"> • Робота з картками, де написані 5–6 опорних слів за вивченою біографією Байрона і треба відтворити почуте і прочитане за підручником. • Проблемна бесіда «Що в житті Байрона сприяло розвитку його романтичного світогляду?» • Знайомство з рефератами: <ol style="list-style-type: none"> 1. ««Східні поеми» — своєрідне художнє узагальнення байронівських вражень від подорожей країнами Середземно-мор'я». 2. «Українська тема в творчості Байрона». • Складання таблиці-характеристики «Ліричний герой Байрона». • Виразне читання учнями. 	Морально-етична рефлексія (базовий механізм самосвідомості)
«Паломництво Чайльд-	Урок аналізу художнього	<ul style="list-style-type: none"> • Емоційне слово вчителя (поема «Паломництво 	Морально-етична

<p>Гарольда», пісня 1-а. Образ Чайльд-Гарольда як втілення байронічного героя.</p>	<p>твору</p>	<p>Чайльд-Гарольда» та життя Дж. Байрона в період еміграції).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Епістолярна спадщина (лист до Д. Меррея від 5 вересня 1811 р.). • Робота над епіграфом. • Повідомлення групи учнів, що працювали над 1-ю піснею (настрої Чайльд-Гарольда). • Бесіда за запитаннями вчителя. • Коментоване читання уривків із 1-ї пісні. 	<p>рефлексія; морально-етичні цінності; альтруїстичні почуття; емоційна складова (чуйність, гідність, обов'язок)</p>
<p>«Паломництво Чайльд-Гарольда», пісня 2-а. Поетичне новаторство творів Дж. Байрона <i>Служіння добру — найшляхетніша путь, Тож бийся за волю повсюди Джс. Байрон</i></p>	<p>Урок аналізу художнього твору</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Коментоване читання уривків із 2-ї пісні. • Бесіда за запитаннями вчителя. • Робота з епіграфом (як епіграф до поеми увиразнює різницю між автором і Чайльд-Гарольдом?) • Виразне читання вірша сучасного українського поета І. Гнатюка «Байрон» (див. хрестоматію Л. Ф. Мірошніченко, Ж. В. Клименко). • Постановка проблемного запитання: «Чи вдалося поетові — нашому сучаснику у своєму вірші передати складність долі Байрона, духовні шукання, що відбилися в його творчості?» 	<p>Морально-етична рефлексія; морально-етичні цінності; альтруїстичні почуття; моральна інтуїція</p>

Висновки. Таким чином, потреба вивчення біографії письменника не викликає жодних заперечень з боку науковців, методистів, учителів-практиків, і цей аспект відображено в усіх чинних програмах із зарубіжної літератури. Проте своєї належної розробленості та системності

методика вивчення біографії письменника в школі ще не набула: бракує відповідних методичних рекомендацій, немає чітких критеріїв добору біографічних матеріалів, принципи і прийоми викладання біографії потребують подальшого уточнення.

Психологи доводять, що під час навчального процесу учні стомлюються не стільки від обсягу й складності матеріалу, який вивчається, скільки від одноманітності його викладання. Тому пошук нових форм і прийомів навчання для учителя-словесника — не самоціль, а практична необхідність. Пошук має стати системою.

Прийоми та форми вивчення біографії письменника наступні: лекція вчителя проблемного характеру (супроводжується питаннями до класу, рефератами учнів, постановкою моральних та етичних проблем тощо); бесіда про життя письменника, під час якої працюють учні (доповіді, реферати, повідомлення тощо); живий, емоційний нарис; есе, новела, які супроводжуються цитуванням уривків із творів, автобіографічних джерел; заочна екскурсія; створення літературних карт і маршрутів письменника з використанням краєзнавчих матеріалів; використання різноманітних форм наочності; використання технічних засобів навчання (фільми, навчальні кінофільми, діапозитиви, записи виступів майстрів художнього читання); написання творів за біографією письменника, проведення вікторин тощо.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Законопростір сучасного виховного процесу. Київ: Юніверс, 2006. 117 с.
2. Ковбасенко Ю. І. Біографія письменника і викладання літератури. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2002. № 9. С. 2–9.
3. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі. Київ: РВЦ «Проза», 1995. 256 с.